

Спеціалізовані вченій раді К 20.051.14
у Навчально-науковому юридичному
інституті Державного вищого навчального
закладу «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

76018, м. Івано-Франківськ
вул. Т. Шевченка, 44-а

ВІДГУК

*офіційного опонента на дисертацію Федорич Ірини Ярославівни
«Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 –
цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право*

Актуальність теми наукового дослідження обумовлена специфікою правовідносин, які складаються при спадкуванні. Диспозитивність у регулюванні є безумовною характеристикою європейськості підходів, однак вона потребує розуміння та категоріальної визначеності, задля уникнення зловживання та хибних трактувань.

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла, до інших осіб. Дані правовідносини мають, на відміну від багатьох інших, одночасно виражений особистісний характер та майновий зміст. Тому належне розуміння можливих способів реалізації свого права спадкоємцями, надасть останнім можливість обирати чіткий алгоритм дій щодо здійснення права на спадкування. Крім того, перехід у складі спадкової маси пасивів спадкодавця, обумовлює присутність кредиторів як учасників спадкових правовідносин. Хоча на рівні законодавства досі відсутнє єдине розуміння боргів померлої особи, строків для заявлення кредиторами своїх вимог та ряду інших питань, що не сприяє визначенню реального обсягу успадкованого майна спадкоємцями та можливості здійснення ними свого права на спадкування.

Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на тему «Удосконалення механізму правового регулювання у світлі новелізації цивільного законодавства» (номер державної реєстрації 0112U003754) та на тему

«Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (номер державної реєстрації 0116U001703).

Тому можна стверджувати, що тема дисертаційної роботи є актуальною для наукового дослідження.

За предметом дослідження обрана тема повністю відповідає проблематиці дисертацій зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність.

Автором задекларовано наступну мету дисертації: «формування нових теоретичних положень здійснення права на спадкування, розробка науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на розв'язання виявлених проблем та подальше вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають під час здійснення спадкових прав». Поставлена мета зумовила необхідність вирішення низки наукових завдань. Детальний аналіз автореферату і тексту дисертації дозволяє констатувати, що Федорич Іриною Ярославівною усі завдання виконані, вказаної мети досягнуто.

Представлене дисертаційне дослідження є комплексним дослідженням цивільно-правового регулювання порядку здійснення права на спадкування.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, належним чином обґрунтовані. Безумовною перевагою роботи є використання автором досвіду правового регулювання досліджуваних відносин країн Європейського Союзу, здійснення відповідного порівняння з національним законодавством та формулювання висновків про можливість запозичення окремих правових норм для вдосконалення вітчизняного правового регулювання. Крім того, одержані результати базуються на основі аналізу значного обсягу судової практики.

Дисертаційне дослідження має належну науково-теоретичну базу. Автором опрацьовано праці таких науковців у галузі цивільного права та права інтелектуальної власності як С. Н. Братусь, В. В. Васильченко, Н. В. Вітрук, В. В. Вітрянський, Ю. Б. Гонгало, І. О. Дзера, О. В. Дзера, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, О. С. Іоффе, Л. В. Козловська, В. М. Косак, О. О. Кот, Н. С. Кузнецова, О. Є. Кухарев, Д. І. Мейєр, О. Є. Мічурін, О. І. Нелін, О. П. Печений, І. А. Покровський, Є. О. Рябоконт, І. В. Спасибо-

Фатєєва, Р. О. Стефанчук, В. А. Тархов, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Є. Є. Фурса, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Н. В. Чернигор, В. Ю. Чуйкова, Я. М. Шевченко, Л. В. Шевчук, Г. Ф. Шершеневич та інших.

Також дисертантом проаналізовано нормативно-правові акти, які врегульовують відносини щодо здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України.

Аналізуючи зміст дисертації, слід відзначити логічність та послідовність викладення матеріалу. Структура дисертації повністю відповідає меті та завданням наукового дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблемні питання, вказані автором.

Дисертація складається з трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновки та список використаних джерел. Формулювання автором наукових висновків відбувається шляхом поетапного аналізу матеріалу, від основ розвитку правових засад/наукових досліджень здійснення права на спадкування до практичних аспектів вибору способів та засобів їх здійснення.

Перший розділ «Загальнотеоретичні положення про здійснення права на спадкування за законодавством України», який складається з двох підрозділів, присвячений дослідженню історії розвитку законодавства, яке регулювало відносини, пов'язані із здійсненням права на спадкування, правовим засадам правового регулювання права на спадкування.

Автором встановлено, що еволюція правового регулювання права на спадкування на різних історичних етапах прослідковується за зміною кола спадкоємців, обсягу спадкового майна та порядку його реалізації.

В роботі зроблено висновок, що здійснення права на спадкування як комплексне поняття законодавець наділяє досить широким правовим змістом, включаючи до нього всі можливі юридичні варіанти волевиявлення (поведінки) особи стосовно вступу у спадкові правовідносини (прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини, неприйняття спадщини), правові наслідки відновлення права на спадкування, можливості розпорядження правом на спадкування (відмова від права на спадкування на користь іншої особи), перехід права на спадкування (спадкова трансмісія), правові наслідки відсутності суб'єктів здійснення права на спадкування (відумерлість спадщини), кореспондуючі праву на спадкування обов'язки спадкоємця (задовольнити вимоги кредиторів) та обов'язки спеціально визначених законом суб'єктів (вжиття заходів щодо

охорони спадкового майна, управління спадщиною), зокрема нотаріуса, спрямовані на забезпечення здійснення права на спадкування.

Заслуговує на увагу думка про некоректність поділу в літературі процесу здійснення права на спадкування на різні етапи: а) відкриття спадщини; б) прийняття спадщини; в) поділ спадщини; г) оформлення свідоцтва про право на спадщину. Як вірно зазначає автор, останні можуть існувати одночасно та є елементами одного суб'єктивного права.

В роботі проаналізовано положення ст. 1276 ЦК України. Із змісту даної статті випливає, що суттю спадкової трансмісії є перехід лише самого права на прийняття спадщини. Проте, як вірно зазначає автор, можливість переходу лише однієї правомочності із змісту суб'єктивного права видається цілком нелогічною та такою, що порушує права та законні інтереси спадкоємців. Таким чином, спадкоємці, які спадкують у порядку спадкової трансмісії позбавляються права на відмову від спадщини, у тому числі на користь інших спадкоємців, та неприйняття спадщини, а також цілого комплексу правових наслідків реалізації зазначених правомочностей. Беручи до уваги вищезазначене, в роботі пропонується викласти статтю у новій редакції шляхом встановлення можливості переходу власне самого права на спадкування. замість права на прийняття спадщини.

Другий розділ «Правові способи здійснення права на спадкування» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено здійснення права на спадкування шляхом подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу, порядок здійснення права на спадкування спадкоємцями, на яких поширюється дія презумпції прийняття спадщини, а також порядок та особливості реалізації права на відмову від спадщини.

Автором встановлено, що подання заяви про прийняття спадщини як спосіб прийняття спадщини: 1) характеризується встановленням свідомого волевиявлення спадкоємця, має місце юридичний факт — дія (подання нотаріусу відповідної заяви), яка відображає відношення особи до спадкового правонаступництва; 2) створює безспірність волі та волевиявлення особи. Законодавством передбачений чіткий порядок нотаріального провадження (вимоги щодо порядку прийняття такої заяви нотаріусу та її наступного «руху» в нотаріальному процесі); 3) надає особі можливість використати всю повноту правомочностей, які входять до складу права на спадкування (право подати заяву

про прийняття спадщини, право відкликати таку заяву, відмовитись від прийняття спадщини, звернутись до нотаріуса з проханням повідомити спадкоємців тощо).

Як слушно зазначає автор, нотаріальну дію засвідчення справжності підпису на заяві про прийняття спадщини не доцільно пов'язувати із наданням завершеності правочину. Адже нотаріус лише підтверджує, що підпис на певному документі зроблено саме тією особою, яка звернулася до нотаріуса і не посвідчує факти, викладені у документі. На думку І.Я. Федорич, обґрунтованим є посвідчення самого факту прийняття спадщини, який фіксується у відповідній заяві, оскільки заява про прийняття спадщини є правочином і може бути оскаржена до суду.

Ці висновки заслуговують на увагу з огляду необхідність належного правового регулювання досліджуваних відносин.

Дисертант обґрунтовано зазначає, що положення ч. 3 ст. 1268 ЦК України, ч. 1 ст. 1269 ЦК України та п. 4.11 глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій є підставою для неоднозначного тлумачення та помилкового висновку про те, що особи, які на час відкриття спадщини постійно проживали разом зі спадкодавцем, повинні утримуватись від подання заяви про прийняття спадщини й лише по закінченню шестимісячного строку подати заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. У такому разі, звертаючись до нотаріуса після закінчення строку для прийняття спадщини, такі особи, перш за все, отримують інформацію щодо юридичних наслідків правонаступництва, яке вже відбулося і єдиний шлях відмовитись від якого — звернутися до суду. З іншого боку, лише в цей момент нотаріус заводить спадкову справу і розпочинає провадження по ній: встановлює юридичні факти, витребує необхідні документи, визначає коло спадкоємців та склад спадкового майна, формує запити тощо, що загалом необґрунтовано продовжує тривалість оформлення спадкових прав.

В роботі встановлено, що спадкова справа є процесуальною формою здійснення права на спадкування й полягає у сукупності дій нотаріуса та учасників спадкових правовідносин (спадкоємців, кредиторів, виконавця заповіту тощо), спрямованих на реалізацію спадкового правонаступництва шляхом встановлення та оцінки нотаріусом юридично значимих фактів правової ситуації (виникнення права на спадкування у особи, яка звернулася до нотаріуса; встановлення кола спадкоємців; визначення складу спадкового майна; правового режиму майна, яке входить до спадкової маси; наявності підстав для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тощо).

Автором доведено, що відкликання заяви про прийняття спадщини чи про відмову від спадщини має важливе процесуальне значення, зважаючи на необхідність дотримання цілісності та завершеності нотаріального процесу. Доцільність подання заяви про відкликання первинної заяви перед подачею наступної полягає в необхідності забезпечення безспірності нотаріального провадження та нотаріальної дії як його результату.

У розділі 3. «Правові засоби реалізації права на спадкування», який складається з чотирьох підрозділів, розглядаються підстави та порядок встановлення додаткових строків для прийняття та відмови від спадщини, особливості вжиття заходів щодо охорони спадкового майна як правового засобу реалізації права на спадкування, поділ (виділ) та перерозподіл спадщини, виконання зобов'язань спадкодавця перед кредиторами.

Аналізуючи порядок реалізації права спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини, подати заяву про прийняття спадщини за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, обґрунтовано необхідність встановлення вимоги щодо нотаріального посвідчення заяви, у якій спадкоємець, який прийняв спадщину, надає згоду спадкоємцеві, який пропустив строк для прийняття спадщини, оскільки така заява є правочином, що змінює склад учасників спадкових правовідносин та частки в спадщині. Також звертається увага на доцільність встановлення строку для реалізації права на прийняття спадщини спадкоємцем, якому було надане таке право за згодою спадкоємців, які спадщину прийняли.

Слушним є висновок щодо порядку здійснення «вторинної» відмови. На думку автора, останній залежить вже від того, яким чином було здійснено прийняття спадщини. Так, якщо прийняття спадщини здійснювалось формальним способом, тобто шляхом подання відповідної заяви, то таким же ж чином повинна бути здійснена і відмова. Якщо ж прийняття спадщини відбулось у силу застосування до неї презумпцій вставлених ЦК України, проте спадкоємець не усвідомлював, що своїми діями прийняв спадщину, то доцільно передбачити право спадкоємця спростувати таку презумпцію в позасудовому порядку.

Достовірність новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає у тому, що в ній вперше сформульовано авторське визначення поняття права на спадкування як суб'єктивного права прийняти спадщину чи відмовитися від неї у встановлений законом строк, або не приймати спадщину, а також на здійснення передбачених законодавством правомочностей, які становлять зміст права на спадкування; обґрунтовано, що за загальним правилом прийняття спадщини і відмова від спадщини здійснюються лише шляхом вчинення одностороннього правочину спадкоємцем (подання заяви); доведено, що презумпції прийняття спадщини, закріплені з метою охорони прав та законних інтересів спадкоємців, обґрунтовано, що прийняття спадщини та відмова від спадщини є рівнозначними правомочностями права на спадкування; запропоновано передбачити ведення нотаріусом електронного реєстру вимог кредиторів, заявлених протягом строку, встановленого для їх прийняття, а також на основі проведеного дослідження запропоновано пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Оцінка змісту дисертації та автореферату

Структура і зміст дисертації Федорич Ірини Ярославівни на тему «Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України» в цілому відповідають її назві та вимогам, встановленим ДАК України. Дослідження виконане на належному методологічному рівні і належно оформлене.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, ідентично викладені в авторефераті. Вони знайшли свій виклад у шістнадцяти наукових публікаціях з теми дисертації, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у фаховому виданні іноземної держави, 10 тез доповідей на науково-практичних конференціях, що підтверджують та відображають актуальність обраної теми дослідження, належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, що сформульовані у дослідженні.

Дисертаційна робота за своїм змістом та формою відповідає вимогам МОН України та профілю спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Зміст автореферату дисертації відповідає її змісту та вимогам МОН України.

Практичне значення одержаних результатів наукового дослідження полягає у тому, що дисертація містить положення про внесення змін до чинного законодавства України, тому сприятиме єдиному розумінню норм у сфері спадкового права; у навчальному процесі положення дисертації можуть бути використані в процесі викладання дисциплін із цивільного та спадкового права у вищих навчальних закладах.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

В цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, слід звернути увагу на окремі суперечності та спірні положення, які потребують або додаткової аргументації, або ж спеціальних роз'яснень.

1. Недостатньо обґрунтованою видається позиція автора щодо необхідності доповнити ч. 3 ст. 1268 ЦК України положенням наступного змісту: «Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, і не заявив про відмову від спадщини протягом строку встановленого статтею 1270 ЦК України, але не мав наміру приймати спадщину, має право по закінченню строку, встановленого для прийняття спадщини, подати заяву про те, що спадщину він не приймав.» (стор. 145 дисертації).
2. У контексті змістового навантаження правових категорій потребує уточнення наукова позиція автора щодо порядку погашення боргів спадкоємця перед кредиторами (стор. 200 дисертації), з огляду на відсутність на законодавчому рівні прописаного механізму визначення загальної кількості останніх. Формулювання, які застосував законодавець в ст. 1281 ЦК України – «...якщо їм відомо про його борги», «..коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини...», «...не знав і не міг знати про відкриття спадщини...», - не лише вказують на недосконалу нормотворчу техніку, але й породжують на практиці безліч колізій. Зокрема, у ситуації, коли кредиторів у спадкодавця декілька, а

строки вимоги по кожному із зобов'язань значно розтягнуті в часі. спадкоємці боржника можуть або погрузнути в судових тяганинах з кредиторам на предмет дотримання останніми строків вступу у спадкове правовідношення або не отримувати своєї частки протягом тривалого періоду часу.

Однак в цілому вказані зауваження мають дискусійний характер, в значній мірі відображають точку зору офіційного опонента та не знижують загальної високої оцінки даної роботи.

Отже, наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться дисертантом на захист, в цілому є належним чином обґрунтованими, достовірними і новітніми. Дослідження має неабияку практичну цінність, оскільки містить низку конкретних пропозицій щодо удосконалення національного законодавства у сфері здійснення права на спадкування.

Усе вищенаведене дає підстави стверджувати, що дисертація «Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України» за змістом, науковими результатами, ступенем новизни, обґрунтованістю висновків, їх науковою та практичною значимістю відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №567, що дає підстави стверджувати, що Федорич Ірина Ярославівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03. – цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент
кандидат юридичних наук,
керівник західноукраїнського офісу,
радник ІЮК «Моріс Груп»

Н.А. Сліпенчук

